

Ana Dili Eğitimi Dergisi
Journal of Mother Tongue Education
ADED - JOMTE
www.anadiliegitimi.com

Ana Dili ve Ana Dil Terimleri

*Salih Kürşad Dolunay**

Özet

Terimler, bir bilim veya bilgi dalının anahtar kelimeleridir ve “kısa yoldan anlaşmayı sağlama” özelliğine sahiptirler. Ülkemizde terim konusunda yaşanan tartışma ve anlaşmazlıklar geçmişte olduğu gibi bugün de devam etmektedir. Bu anlaşmazlıklardan biri de “ana dil” ile “ana dili” terimleri üzerinde yaşanmaktadır. Bu makalede, bu terimlerin ifade ettiği anlamlar değişik kaynaklardan yararlanılarak açıklanmaya çalışılmakta ve nerelerde kullanılmaları gerektiği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca “ana dili” terimi yerine “millî dil” terimi teklif edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Terim, ana dil, ana dili, millî dil, Türkçe öğretimi.*

The Terms of Mother Tongue and Source Language

Abstract

Terms are the keywords of a science or a discipline and they bear the feature of “ensuring a shorter way of communication”. In our country, term controversies and debates continue as it did in the past. One of these disagreements is with the terms “mother tongue” (ana dili) and “source language” (ana dil). In this article, what these terms mean are stated by utilizing various resources, and the stress is laid upon where to use them. In addition, “national language” term is suggested for the term “mother tongue”.

Keywords: *Term, source language, mother tongue, national language, teaching Turkish.*

Giriş

Terimlerin hem bilimde hem de eğitim ve öğretimde önemli bir yeri vardır. Terim adı verilen kelimeleri veya kelime gruplarını temelde bir bilim dalının anahtar sözleri olarak nitelemek yanlış sayılmaz. Çünkü bilim adamları araştırmalarının ürünlerini ortaya koyarken terimlerden yararlanarak iletişim kurarlar. Ayrıca hangi alanda olursa olsun eğitim ve öğretimin her kademesinde de terimler kullanılır.

“Anlamları dar ve sınırlı olan terimler, bilim dallarının, sanat ve meslek kollarının mensupları arasında kısa yoldan anlaşmayı sağlayan sözlerdir.” (Zülfikar 1991: 20) Terimlerin “kısa yoldan anlaşmayı sağlama” özelliğinden bahsedilse de ülkemizde bu konuda birtakım tartışma ve anlaşmazlıklar yaşanmaktadır. Örneğin Zülfikar (1991: 19), eğitim ve öğretimde yaşanan terim sorununu, bu durumun nedenlerini ve çözüm yolunu şöyle dile getirmektedir:

“Bugün terim sorununa genel olarak bakıldığında, başta ders kitapları olmak üzere eğitim ve öğretimle ilgili terimlerde tutarsızlıkların ortaya çıktığı görülecektir. Eğitici ve öğretici durumunda bulunan kimseler terim konusunda farklı görüş ve tutum içine girmişlerdir. Yazarların ısrarlı tutumlarından ileri gelen durum yazdıklarıyla öğrencilere ulaşmış, farklı terimlerle yetişmiş insan grupları oluşmuştur. Millî Eğitim Bakanlığı ile Türk

* Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, Gölköy Yerleşkesi/ Bolu.
E-posta: dolunay_k@ibu.edu.tr

Dil Kurumu arasındaki eski iş birliği bozulmuş, bazı yıllar çeşitli eleştirilerle basına da yansıyan kutuplaşmalar doğmuştur. Kurumlar arasında sıkı bir iş birliği kurulmadıkça, konuya inançla sahip çıkılmadıkça bu alanda yol alınamaz.”

Ülkemizdeki hemen hemen bütün bilim dallarında bir terim sorunu vardır. Bu sorunu yaşayan bilim dalları arasında Türkçe, Türk dili ve edebiyatı alanları ile bunların öğretimine ilişkin araştırmaların yapıldığı bilim dalları da yer alır. Bilimde terim sorununun önemli bir yanını bir kavrama karşılık olarak kullanılan birden çok terimin bulunması oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, bir kavramı karşılayan tek bir terimin yokluğu, yani ortak bir terim üzerinde uzlaşma sağlanamaması, terim sorununun temel nedenlerinden biridir.

Zülfikar (1991: 25)'a göre *“Bilim dalları arasında ortak terimlerin kullanılması sağlanmalıdır. Kişisel terimlerde direnmekle de bir yere varılamaz. Bilim dallarının yetkilileri, özellikle ilgili alanda söz sahibi olanlar terimlerde ve onların tanımlarında bir birlik kurabilirler. Eğitim ve öğretimde sürekliliğin, verimliliğin sağlanması büyük ölçüde bu birliğin ve karşılıklı anlayışın kurulmasına bağlıdır.”* Ancak bu tespit ve tavsiyelere rağmen dil öğretimi, Türkçe eğitimi ve öğretimi, Türk dili ve edebiyatı eğitimi ve öğretimi gibi alanlarda kullanılan ana dili ve ana dil terimlerinin bazen birbirine karıştırıldığı görülmektedir. Bu durum Aksan (2004), Onan (2012), Öztürk (2007), Sağır (2007), Sinan (2006), Yelok ve Dolunay (2007) gibi araştırmacılar tarafından da vurgulanmıştır.

Bu çalışmada ana dili ve ana dil terimleri üzerinde tekrar durulacaktır. Öncelikle bu iki terimin kaynaklarda nasıl açıklandığına bir göz atmak gerekir. Bunun için de ana dili ve ana dil terimleri iki ayrı başlık altında değerlendirilecektir. Böylece bu iki terim arasındaki temel ayrımların neler olduğu daha iyi ortaya çıkmış olacaktır.

Ana Dil

Kaynaklara bakıldığında ana dil teriminin dil tarihini ilgilendiren bir terim olduğu, bir dil bilimi ve dil bilgisi terimi olarak açıklandığı görülmektedir. Bu açıklamalardan bazıları şöyledir:

“Bugün ses yapısı, şekil yapısı ve anlam bakımından birbirinden az çok farklılaşmış bulunan dil veya lehçelerin, kök bakımından bilinmeyen bir tarihte birleştikleri ortak dil: Ana Türkçe, Ana Moğolca, Ana Altayca, Roman dillerine kaynaklık eden Latince gibi. Başlıca dünya dilleri, sayıları sınırlı birtakım eski ana dillerin zaman içinde lehçeler ve müstakil diller hâlinde dallanarak farklılaşmasından oluşmuştur.” (Korkmaz, 1992: 8)

“Bir ya da birçok dilin kaynaklandığı dil. Örneğin Latince Roman dillerine göre bir ana dildir.” (Güz, Huber, Senemoğlu, Öztokat, 2002: 17)

“Bir dil ailesinin türemiş olduğu dil; örn. Hint-Avrupa anadili, Ana Türkçe vb. Kökdil de denir.” (İmer, Kocaman, Özsoy, 2011: 25)

“Başka diller veya lehçeler türetmiş olan dil.” (TDK, Türkçe Sözlük, 2005: 93)

“Bir başka dile veya dillere kaynaklık eden dil anlamında kullanılır.” (Temel Türkçe Sözlük, 1991: 40)

“Kendisinden birçok diller türemiş olan dil; İtalyan, Fransız, İspanyol dillerinin türediği Latince gibi.” (Göğüş, 1998: 7)

Yukarıdaki kaynaklarda da görüldüğü gibi ana dil terimi birbirine benzer biçimde açıklanmıştır. Dolayısıyla kaynakların ana dil teriminin karşıladığı anlam bakımından ortak bir görüşte birleştikleri belirtilebilir.

Ana Dili

Ana dili terimi ruh biliminde, toplum biliminde ve eğitim bilimlerinin dil öğretimi alanında kullanılan bir terimdir. Bu terim de ana dil terimi gibi değişik kaynaklarda açıklanmıştır. Aşağıda ana dili terimiyle ilgili olarak kaynaklarda yer alan birkaç tanım ve açıklama verilmiştir:

“İnsanın içinde doğup büyüdüğü aile ya da toplum çevresinde ilk öğrendiği dil. Aile ocağında kullanılan ve küçükken öğrenilen dil.” (Öncül, 2000: 43)

“İnsanın doğup büyüdüğü aile ve soyca bağlı bulunduğu toplum çevresinden öğrendiği, bilinçaltına inen ve kişilerle toplum arasındaki ilişkilerde en güçlü bağı oluşturan dil.” (Korkmaz, 1992: 8)

“Bir kimsenin ailesi içinde ve çevresinde ilk öğrendiği, somut ve soyut kavramların karşılığını anlatma olanağı kazandığı dil” (Göğüş, 1998: 7–8).

“İnsanın içinde doğup büyüdüğü aile ya da toplum çevresinde ilk öğrendiği dil. Ana dili bilinci, dili yabancı ögelere karşı savunur.” (Güz ve ark., 2002: 17)

“İnsanın çocuklukta aile ocağında öğrendiği, kendi ülkesinin ve soyca bağlı bulunduğu milletin dili.” (Temel Türkçe Sözlük, 1991: 40)

“İnsanın çocukken ailesinden ve soyca bağlı olduğu topluluktan öğrendiği dil.” (TDK, Türkçe Sözlük, 2005: 93)

“Ana dili, başlangıçta anneden ve yakın aile çevresinden, daha sonra da ilişkili bulunulan çevrelerden öğrenilen, insanın bilinçaltına inen ve bireyin bir toplumla en güçlü bağlarını oluşturan dildir.” (Aksan, 2004: 175)

“İnsanın içinde doğup büyüdüğü aile ya da toplum çevresinde duyararak ve ilk olarak edindiği dil/diller. İki dilin aile içinde ya da yakın çevrede konuşulduğu durumlarda iki dil de anadili olabilir. Çeşitli anadillerin konuşulduğu bir ülkede bu anadillerden biri ya da birkaçı resmi dil konumunda olabilir. Anadillerinden hangisinin ya da hangilerinin resmi dil konumunda olacağı dil planlaması uygulanarak belirlenir.” (İmer, Kocaman, Özsoy, 2011: 25)

Yukarıdaki açıklamalarda kaynakların ana dili teriminin tanımıyla ilgili bir görüş birliği içinde oldukları söylenebilir. Ancak İmer ve arkadaşları (2011: 25)’nin tanım ve açıklamalarında öteki kaynaklardan farklı olarak ana dilinin bireyde tek değil birden çok olabileceği belirtilmektedir. Bu konunun ruh bilimi, toplum bilimi, dil bilimi ve eğitim bilimi gibi alanlarda tartışılması gerekmektedir. Örneğin Aksan (2004)’ın yapılan araştırmalara dayanarak ulaştığı kaniye göre bir insanın ancak tek bir ana dili olur. Belirtilen konu ayrı bir araştırma ve tartışma konusu olduğundan burada bu konuya girilmeyecektir.

Tartışma ve Sonuç

Ana dili ve ana dil terimlerinin kaynaklarda hangi anlamlarda kullanıldığı yukarıda iki başlık altında gösterilmiştir. Buna göre ortada bu iki terimin birbirine karıştırılmasını gerektirecek bir durum görünmemektedir. İki terim birbirinden farklı anlamları karşılamaktadır. Dolayısıyla birbirinin yerine kullanılmaları da doğru değildir.

Burada bu terimlerin yanlış kullanımlarıyla ilgili olarak üç neden ileri sürülebilir:

1. Ana dili ve ana dil terimlerinin aynı iki kelimedenden oluşması, iki terimin konuşma ya da yazıda kullanılırken çekim eki aldıklarında karışmalarına yol açmaktadır. Başka bir deyişle zihin iki farklı yapıda olan ancak aynı kelimelerle oluşturulmuş bu iki terimi konuşma ya da yazma anında birbirine karıştırmaktadır.

2. Bilindiği gibi dilde “en az çaba kuralı” adı verilen bir kural vardır. Buna göre insanlar özellikle konuşma sırasında birtakım kelime ve sözleri az bir çabayla söylemeye çalışırlar. Bu yüzden de dildeki kimi sözlerde ses düşmesi, hece düşmesi, kaynaşma gibi birtakım ses olayları ortaya çıkar ve bu durum yazı diline de geçebilir. Ana dili terimi de konuşma sırasında çekim eki aldığı bir kısaltmaya uğrayabilmektedir. Bu olayın zaman zaman yazı diline de yansıdığı söylenebilir. Ana dil ve ana dili terimlerinin birbirine karıştırılmasındaki nedenlerden biri de bu olay olabilir.

3. “Ana dili” terimi yerine “ana dil” terimini bilinçli olarak kullananlar ya da kullanılmasını isteyenler de ister istemez böyle bir terim sorununun ortaya çıkmasına yol açmaktadırlar.

Yukarıda belirtilen üçüncü madde esas tartışılması ve üzerinde durulması gereken bir husustur. İki terimin anlamları birbirine karıştırılmayacak kadar açıktır. Ana dili teriminin kullanılmasında herhangi bir sorun görünmemektedir. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın üçüncü maddesinde devletimizin dilinin Türkçe olduğu belirtilmiştir. Bu hüküm, değiştirilemeyecek ve değiştirilmesi teklif dahi edilemeyecek hükümler arasında yer almaktadır. Yine Anayasa’mızın kırk ikinci maddesinin son fıkrasında, “*Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez.*” denilmektedir. Dolayısıyla ana dilinin eğitimi ve öğretimi denildiğinde Anayasa açısından Türkçe eğitimi ve öğretimi anlaşılmalıdır; başka bir dil veya lehçe söz konusu değildir. Nitekim Sinan (2006) da aynı düşüncededir. Ayrıca Aksan (2004), “Anadili” adlı çalışmada ana dili terimini kullanmakta ve bunun doğru olduğunu düşünmektedir. Terimdeki ana kelimesi dar anlamda yalnızca “anne” olarak düşünülmemeli, geniş anlamıyla “çevre, toplum çevresi” biçiminde anlaşılmalıdır. Nitekim Aksan (2004)’ın belirttiğine göre bazı dilbilimciler “ana dili”ni “çevrenin dili” olarak kabul etmektedirler.

Burada yeri gelmişken Türk Dil Kurumu’nun Türkçe Sözlük’ündeki “ana dili” terimine de değinmek gerekmektedir. Sözlüğün 1998 yılı baskısındaki ana dili maddesinde yer alan açıklamanın 2005 baskısında değişikliğe uğradığı görülmektedir. Buna göre “*İnsanın çocukken anasından, evindekilerden ve soyca bağlı olduğu topluluktan öğrendiği dil.*” (TDK, Türkçe Sözlük, 1998: 104) biçimindeki açıklama “*İnsanın çocukken ailesinden ve soyca bağlı olduğu topluluktan öğrendiği dil.*” (TDK, Türkçe Sözlük, 2005: 93) olarak değiştirilmiştir. Sözlüğün genel ağıdaki güncel sürümünde ise ana dili teriminin “*Çocuğun ailesinden ve içinde yaşadığı topluluktan edindiği dil.*” biçiminde yeniden düzenlendiği göze çarpmaktadır (TDK, Türkçe Sözlük: Online Sürüm). Görüldüğü gibi ilk açıklamadaki “ana” ve “ev” kelimeleri çıkarılmış, “ana” yerine daha geniş bir anlamı karşılayan “aile” kelimesi konulmuştur. Böylece ana dilinin anayı da içine alan daha geniş bir çevrede, ailede ve mensup olunan toplulukta edinildiği vurgulanmaktadır. Sözlüğün güncel biçiminde bu değişiklikler geçerli olmakla birlikte önceki iki açıklamada bulunan “soyca bağlı olduğu topluluk” ifadesinin yerini “içinde yaşadığı topluluk” sözü almıştır. Açıklamadaki bu son değişiklik de ana dili terimini daha geniş bir çerçevede düşünmek gerektiğini göstermektedir. Yine bu son değişiklikte, önceki iki açıklamadan farklı olarak ana dilinin öğrenilmediği, buna karşılık edinildiği görüşünün vurgulandığı anlaşılmaktadır.

Yukarıda belirtilen görüşler doğrultusunda, çalışmanın kimi yerlerinde daha önce de vurgulandığı gibi “ana dili” ve “ana dili öğretimi” terimlerinin kullanılmasında bir sorun

bulunmamaktadır. Ancak bir terim birliği sağlanması ve ayrıca Türkiye'nin durumu göz önüne alındığında "ana dili öğretimi" ifadesinin birtakım yanlış anlamalara yol açmaması için konuyla ilgili olarak ortaya atılan ve atılacak olan teklifler üzerinde de düşünülebilir.

Örneğin Öztürk (2007: 18) bu konuda "atadil", "anadil" ve "annedil" biçiminde üçlü bir ayrıma gitmektedir: "*Kendisinden yeni diller türeyen, ama kendisi başka bir dilden türememiş olan atadil; ulusal düzeyde kendisiyle bilim, öğretim, sanat, felsefe ve din etkinliği yürütülen anadil; anneden ve yakın çevreden edinilen annedil.*" Bu üçlü sınıflama şu anki terim karmaşasına son vermek için mantıklı görünmektedir.

Konuyla ilgili olarak Sağır'ın da üç teklifi bulunmaktadır. Sağır (2007)'a göre Türkçenin eğitimi ve öğretimi söz konusu olduğunda yanlış anlamalara yol açmamak için "ana dili" terimi kullanılmamalı, onun yerine "ana dil" terimi tercih edilmelidir. Ayrıca Sağır da Öztürk gibi "anne dili" terimine ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla araştırmacıya göre "anne dili" teriminin sözlüklerde madde başı olarak yer alması ve şöyle tanımlanması gerekmektedir: "*Annenin dili ile ana, ortak dilin aynı olduğu veya olmadığı durumlarda, bireyin okul öncesi dönemde evinde, mahallesinde, köyünde daha çok ağız özellikleriyle konuşulan dil.*" (Sağır, 2007: 543) Araştırmacıya göre "ana dil" teriminin anlamı da genişletilmeli ve sözlüklerde bu terimin karşısında şu şekilde ikinci bir açıklama yapılmalıdır: "*Ana, ortak dil ile aynı olan ve hâlen kullanılan dil.*" (Sağır, 2007: 543)

Öztürk (2007) ve Sağır (2007)'ın yukarıdaki açıklamaları karşılaştırıldığında her ikisinde de ortak yanlar bulunduğu görülmektedir. Ancak Öztürk'ün terim teklifleri ve açıklamaları sorunun çözümü için daha kabul edilebilir görünmektedir. Çünkü araştırmacı birbirinden farklı üç terim teklif etmektedir.

Öte yandan ulusal dil, ulusal dil öğretimi, millî dil, millî dil öğretimi gibi terimler de "ana dili" ve "ana dili öğretimi" terimleri yerine kullanılabilir. Nitekim Öztürk (2007: 19), ana dil teriminden ulusal dili kastettiğini belirtmektedir. Ergin (1976)'ın liseler için yazdığı Türk Dili Dersleri-I adlı kitabında "ana dili" ve "ana dili öğretimi" terimlerinin yerine özellikle "millî dil" ve "millî dil öğretimi" terimlerini kullandığı görülmektedir. Ayrıca Ergin (1976: 14)'e göre "*Bazen bir memlekette ayrı soydan gelmiş topluluklar bulunabilir. Fakat ırk farkı ve ırkçılık gözetmek doğru değildir ve çağ dışıdır. Böyle durumlarda da müşterek yazı dili, umumî devlet ve millet dilidir. Meselâ Amerika'da İngiliz, Alman, İtalyan vs. değişik asıllı küteler var, fakat tek bir Amerikan millet ve devlet dili vardır. O da İngilizcedir. Hülâsa bir memlekette esas dil, ayrı dil olarak veya ayrı ağız olarak görülen bölge dili değil, müşterek edebî dildir.*" Bu durumda da ülkemizde esas dil, devlet ve millet dili Türkçedir. Ulusal dil, millî dil, ortak edebî dil, ortak yazı dili Türkçedir. Türkiye'de "ana dili eğitimi" denilince de akla Türkçe eğitimi gelir. İlkokul, ortaokul ve liselerde Türk çocuklarına verilen Türkçe, Türk dili ve edebiyatı derslerinin amacı da onların ana dili ve aynı zamanda ulusal dili olan Türk dilini en güzel biçimde öğrenmelerini, ulusal bilinç ve Türk ulusuna mensubiyet duygusu kazanmalarını sağlamaktır. Hangi terim kullanılırsa kullanılsın Türkiye'de Türkçeyle yapılan "ana dili eğitimi", ayrıştırıcı değil birleştirici; parçalayıcı değil bütünleştiricidir ve öyle de olmalıdır.

Kaynakça

- Aksan, D. (2004). *Anadili, Dilbilim ve Türkçe yazıları*. İstanbul: Multilingual.
- Ergin, M. (1976). *Türk dili dersleri-I*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları.
- Göğüş, B. (1998). *Anlatım terimleri sözlüğü*. Ankara: Kurtuluş Ofset Basımevi.
- Güz, N., Huber, E., Senemoğlu, O., Öztokat, E. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. B. Vardar (Ed.). İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.50efd5d59955d3.62467756 adresinden 11 Ocak 2013'te erişilmiştir.
- İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Onan, B. (2012). *Dil eğitiminin temel kavramları*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Öncül, R. (2000). *Eğitim ve eğitim bilimleri sözlüğü*. (C. 1). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Öztürk, N. (2007). Giriş. F. Bölükbaşı (Ed.), *Türkçe öğretimi (1. Baskı)* (ss. 9–22). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Sağır, M. (2007). Ana dil mi, ana dili mi?. *Turkish Studies*, 2 (2), 540-544.

- Sinan, A. T. (2006). Ana dili eğitimi üzerine bazı düşünceler. *Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 75–78.
- Tercüman. (1991). *Temel Türkçe sözlük (Kâmûs-ı Türkî'nin sadeleştirilmiş ve genişletilmiş basımı)*. (C. 1). İstanbul: Tercüman Genel Kültür Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1998). *Türkçe sözlük*. (1. C.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yelok, V. S. ve Dolunay, S. K. (2007). Terim meselesi çerçevesinde ana dili ve ana dil terimlerine bir bakış. *Türk Yurdu*, 27(235), 98–101.
- Zülfikar, H. (1991). *Terim sorunları ve terim yapma yolları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.